УДК 364.3

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ З НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Туманова О.А., к.е.н., доцент, НАПКБ

В статті розглянуто особливості діяльності з недержавного пенсійного страхування в Україні. Проаналізовано проблеми та перспективи впровадження даного виду пенсійного страхування.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, пенсійне забезпечення, страхові компанії, банківські установи.

ВСТУП

Для економіки країни дуже важливою та корисною є накопичувальна система пенсійного страхування, тому що саме вона дозволяє акумулювати значні кошти, які можна інвестувати у будь-яку галузь національного господарства. А накопичувальна пенсійна система, яка є об'єктом розгляду у даній статті, ще й забезпечує значно вищий коефіцієнт заміщення заробітної плати громадян після виходу на пенсію, порівняно з солідарною системою державного пенсійного забезпечення.

Метою даної статті є визначення теоретичних аспектів впровадження діяльності з недержавного пенсійного страхування в Україні.

Питанням діяльності системи недержавного пенсійного страхування та її окремих елементів займались та продовжують займатися багато вітчизняних науковців та практиків, зокрема, питання організації недержавного пенсійного страхування в Україні розкриваються в роботах В. Абрамова, Н. Ковальової, О. Максимчука, А.Нечай, Н. Теременко, О. Фролової, Б. Юровського тощо. Слід відмітити внесок в теорію та практику розвитку системи недержавного пенсійного страхування роботи російських авторів: В. Антропова, Н. Борисенко, Г. Дегтярьова, К. Добромислова, А. Майорової, В. Роїк, Ж. Соколової та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Однак не всі проблеми розвитку та впровадження даної системи ще розкрити та розглянуто. Слід також відмітити, що більшість авторів розглядають систему недержавного пенсійного страхування з точки зору додаткового пенсійного забезпечення громадян, але мало уваги приділяють саме інвестиційної складової цієї системи. Також було б дуже цікаво розглянути впровадження даної системи в різних галузях економіки — промисловому секторі, аграрному секторі, банківському секторі та ін., цьому теж в літературі приділяється недостатньо уваги. Ці питання будуть розглянути нами в інших роботах, в даній статті увагу приділимо основним питанням впровадження діяльності з недержавного пенсійного страхування в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Указом Президента України «Про основні напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні» від 13.04.1998 р. №291/98 [2] встановлено, що в процесі реформування пенсійного забезпечення повинен бути здійснений перехід системи пенсійного забезпечення на страхову основу з встановленням наступних видів пенсій:

- трудової, джерелом виплати якої є пенсійні збори;
- соціальної — за рахунок бюджетних коштів;
- додаткової — за рахунок коштів, сформованих системою недержавного пенсійного страхування.

У виконання цього Указу в 2003 році було прийнято Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення», що визначає правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та регулює правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності. Таким чином, було запроваджено третій рівень пенсійної системи України — недержавне пенсійне забезпечення, що базується на принципах страхування та накопичення коштів. Але сьогодні існує низка проблем, пов'язаних не лише з організацією діяльності окремих суб'єктів третього рівня пенсійної системи, а, навіть, із теоретичним обґрунтуванням та правовим підґрунтям певних аспектів цієї діяльності.

За роки реформування пенсійної системи України дещо змінилося ставлення до різних рівнів пенсійної системи. Якщо Указом Президента України «Про основні напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні» 1998 року основою пенсійної системи було визначено трудову пенсію, тобто перший рівень пенсійної системи — солідарне пенсійне забезпечення, то вже з прийняттям законів «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» на перший план виходять другий і третій — накопичувальні — рівні пенсійної системи.

Як відмічає С.І. Юрій [7, с. 388], недержавне пенсійне страхування в Україні повинно здійснюватись за наступними принципами: а)законодавчого визначення умов пенсійного забезпечення; б) зацікавленості фізичних осіб у страхуванні; в) добровільності створення різних пенсійних фондів; г) добровільності участі громадян в системі недержавного пенсійного страхування та вибору виду пенсійних виплат; д) рівноправності учасників пенсійного фонду; е) цільового використання коштів та ін.

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» встановлено дещо ширший перелік принципів недержавного пенсійного забезпечення [1, стаття 4], серед яких найбільш суттєвими є:

а) державний нагляд за здійсненням недержавного пенсійного забезпечення; б) державне регулювання розміру тарифів на послуги з недержавного пенсійного страхування (це здебільшого стосується недержавних пенсійних фондів, адже діяльність банківських установ та страхових компаній, що здійснюють страхування життя, регулюється іншими законодавчими актами); в) економічна зацікавленість роботодавців у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення.

Можна виділити наступних суб'єктів, що надають послуги з недержавного пенсійного страхування:

• недержавні пенсійні фонди — шляхом укладання пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів і вкладниками таких фондів;

• страхові компанії, що надають послуги зі страхування життя, шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті громадянина;

• банківські установи, що згідно Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» і законодавству про банківську діяльність надають послуги з відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень в межах суми, визначеної для відшкодування внесків Фондом гарантування внесків фізичних осіб [6, с. 55].

Окрім основних суб'єктів, в роботі добровільної накопичувальної пенсійної системи приймають участь також інші суб'єкти, що здійснюють управління та обслуговування основних суб'єктів, виконують контрольні та регулюючі функції, а також є користувачами їх послуг.

Організаційно-правові основи діяльності недержавних пенсійних фондів закріплені законодавством України. Згідно Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», недержавний пенсійний фонд — це юридична особа, створена у відповідності до цього закону, що має статус неприбуткової організації та здійснює свою діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків в інтересах учасників пенсійного фонду з наступним управлінням пенсійними активами та здійсненням пенсійних виплат учасникам фонду.

Зацікавленість підприємств у розвитку недержавних пенсійних фондів, як відмічає С.С. Осадець [5, с. 212] пояснюється тим, що продумана пенсійна програма може сприяти зменшенню плинності найбільш кваліфікованих кадрів. Крім того, підприємство, яке робить внески на страхування пенсії своїх працівників, має пільги щодо сплати податків. Тож з точки зору підприємства, що утворює пенсійний фонд, такий фонд виконує ще й економічну функцію будучи генератором потужних інвестиційних ресурсів.

За своєю організаційною формою недержавні пенсійні фонди можуть бути корпоративними, професійними та відкритими.

З точки зору підприємства-засновника пенсійного фонду найбільш сприятливим для його діяльності є утворення пенсійних фондів корпоративного виду, адже участь у такому фонді закріплює працівників на підприємстві. При виході з підприємства, що утворило корпоративний пенсійний фонд, працівник виходить і з самого пенсійного фонду. При участі ж фізичної особи в пенсійному фонді професійного типу зміна місця роботи не впливає на право бути учасником НПФ. Але працівник має займатися тільки тим видом діяльності, що встановлений статутом фонду [4].

Таким чином, створення професійних пенсійних фондів стимулює закріплення працівників саме в певній галузі народного господарства.

Окрім поділу недержавних пенсійних фондів за їх засновниками та учасниками велике теоретичне й практичне значення має розмежування пенсійних фондів зі встановленими розмірами внесків та фондів зі встановленими розмірами виплат [5, с. 212]. Принципова різниця між наведеними фондами полягає у тому, що при встановленні певного розміру внеску учасник фонду регулярно (щомісячно або щорічно) сплачує до цього фонду однакові суми внесків, заздалегідь не знаючи розмір своєї майбутньої пенсії. Остаточна сума пенсії розраховується при виході громадянина на пенсію виходячи з суми коштів накопичених на його індивідуальному пенсійному рахунку.

Інша система полягає у встановленні суми майбутньої пенсії для фізичної особи і на основі встановленої суми здійснюється розрахунок необхідних страхових внесків. Використання останньої схеми не вигідно пенсійним фондам, оскільки вони при цьому беруть на себе зобов'язання виплатити учаснику встановлену суму пенсії не залежно від наявності на його індивідуальному рахунку пенсійних коштів [8] .

Оскільки недержавний пенсійний фонд це неприбуткова організація, то основною його функцією є соціальна функція, тобто збільшення за рахунок інвестицій внесків учасників фонду та виплата учасникам пенсії в установлений період. Приватні пенсійні фонди мають значні кошти, які вони інвестують в акції, облігації, нерухомість і за рахунок цих вкладів поповнюють внески своїх вкладників. Саме внески вкладників, а не власний прибуток, як, наприклад, страхові компанії, що ставлять перед собою мету — отримання як можна більшого прибутку шляхом надання соціальних послуг з пенсійного страхування.

Тож недержавний пенсійний фонд представляє інтереси, в першу чергу, своїх учасників. Але в ринковій економіці найбільшим стимулом є отримання власного прибутку. Тому більш ефективними в плані інвестування акумульованих коштів будуть саме страхові компанії, які керуються, в першу чергу, власними мотивами. Крім того купівля страхового полісу страхової компанії має певні перева-

ги, оскільки страхова компанія виконує всі функції, притаманні пенсійним фондам, і, одночасно, забезпечує страховий захист страхувальника від нещасних випадків в період дії договору.

Сукупність страхових послуг, що їх надають страхові компанії багатогранна і класифікуються вони за багатьма ознаками залежно від цілей класифікації. Найважливішим і загальноприйнятим в світовій практиці є поділ страхування на страхування життя та ризикові види страхування в залежності від спеціалізації страховиків. Така класифікація має величезне значення для організації фінансів страхової компанії, особливо з точки зору формування і розміщення страхових резервів і оподаткування доходів від страхової діяльності.

Світова страхова практика поділяє страхування життя на страхування капіталів та страхування ренти [5, с. 200]. В теорії дуже часто страхування пенсій розглядається в контексті так званого страхування рент. Страхування рент передбачає що певна частка сформованої страхової суми виплачується страхувальникові (застрахованому) у вигляді регулярних періодичних виплат, а загальна сума останніх залежить від тривалості життя страхувальника. Страхування рент здійснюється з метою отримання додаткового доходу в обумовлені терміни або довічно шляхом виплати відсотків на накопичену суму. Пенсійне ж страхування як різновид страхування рент проводиться з метою забезпечення людей похилого віку додатковим доходом при виході на пенсію.

Слід зазначити, що перелік об'єктів, куди можуть вкладатися кошти недержавних пенсійних фондів, та кількісні обмеження щодо належної диверсифікації інвестиційного портфеля цих фондів чітко встановлено законодавством [3]. Перелік же видів інвестування резервів зі страхування життя, що створюються страховими компаніями є більш широким і встановлюється Законом України «Про страхування» (до напрямків використання коштів належать, навіть, інвестиції в економіку країни, кредити страхувальникам під залог накопиченої суми).

Перелік об'єктів інвестування та розміщення резервів страхових компаній значно ширший, ніж це дозволено недержавним пенсійним фондам. Це зумовлено низкою причин. По-перше, страхові компанії, як відмічалося вище, самі зацікавлені в отриманні як можна більшої суми прибутку, пенсійні ж фонди такої мотивації не мають. По-друге, на даному етапі розвитку страхового ринку страхові компанії мають більше адміністративного досвіду для інвестування, пенсійні ж фонди лише почали утворюватися в Україні і не мають досвіду в роботі на фондовому ринку.

Слід зазначити, що суттєвою перевагою страхових компаній перед недержавними пенсійними фондами є виплата за страховими полісами довічної пенсії. Пенсійні ж фонди мають право здійснювати лише виплату пенсії на визначений термін та одноразові пенсійні виплати. Для отримання ж громадянином довічної пенсії за рахунок суми накопиченої на пенсійному рахунку в НПФ учасник фонду повинен перерахувати цю суму до страхової компанії, що здійснює страхування життя (за вибором). Тож, навіть при формуванні в Україні пенсійної системи, в якій головне місце займатимуть недержавні пенсійні фонди, страхові компанії все ж будуть відігравати важливу роль в такій системі.

Основним же недоліком страхування додаткової пенсії в страховій організації є те, що цей вид страхування є одним з найдорожчих видів особистого страхування, а тому більша частина населення України не має можливості користуватись ним.

Інші учасники недержавної пенсійної системи — банківські установи, які відкривають для громадян пенсійні накопичувальні рахунки, принципово відрізняються від попередніх суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення за характером здійснюваних операцій. Якщо фонди страхових компаній чи недержавних пенсійних фондів формуються на колективних принципах внесками страхувальників чи учасників, що дає змогу віднести ці фонди до страхових, то внески громадян до банківських установ мають суто індивідуальний характер і, відповідно, не є страховими. Також сьогодні банківські установи мають нормативні обмеження щодо заснування та ведення пенсійних рахунків. Так Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» містить норму, згідно з якою банківські установи можуть відкривати банківські пенсійні вклади лише в розмірі фонду гарантування вкладів фізичних осіб. [1, ст. 2]. В таких умовах банківські пенсійні рахунки не мають змоги задовольнити потреби вкладників в диференційованому пенсійному забезпеченні в залежності від рівня внесків. Банкам, в свою чергу, невигідно розвивати напрям пенсійного страхування.

ВИСНОВКИ

1. Накопичувальна пенсійна система забезпечує значно вищий коефіцієнт заміщення заробітної плати громадян після виходу на пенсію, порівняно з системою державного пенсійного забезпечення, та є системою акумулювання значних коштів для інвестування в деякі сектори економіки.

2. В Україні суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та комерційні банки. Пенсійне страхування розглядається як різновид страхування ренти, яке полягає у внесенні певних сум до страхової компанії та виплаті страхової суми частками на протязі певного періоду. Крім того, існують риси пенсійного страхування, що дозволяють його віднести і до страхування капіталів: формування нового капіталу на пенсійних рахунках за допомогою інвестування пенсійних активів та низка страхових випадків, настання яких приводить до одноразової виплати страхової суми.

3. Кожен суб'єкт недержавного пенсійного забезпечення має як позитивні сторони, так і деякі недоліки. Так, основними недоліками у страховій компанії є: пенсійне страхування — це дуже дорогий вид страхових послуг; недержавні пенсійні фонди виплачують пенсії лише на визначений термін та здійснюють одноразові пенсійні виплати; а банківські установи мають нормативні обмеження щодо заснування та ведення пенсійних рахунків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верховна Рада України. / Закон України. Про недержавне пенсійне забезпечення, № 1057-IV від 09.07.2003 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу — http://zakon.nau.ua.

2. Президент України. / Указ. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні, № 291/98 від 13.04.1998 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу — http://zakon.nau.ua.

3. Максимчук, В. Новый закон — новые пенсии. Как будем пересчитывать? / В. Максимчук // Бухгалтерия. Право. Налоги. Консультации: газета украинской буржуазии. — 2003. — № 43(27). — С. 78-82.

4. Нечай А.А. Актуальні питання фінансового права: правові основи публічних накопичувальних фондів / А.А. Нечай. — Чернівці: «Рута», 2004. — 376 с.

5. Страхування: Підручник — 2-ге вид., перероб і доп. / За ред. С.С. Осадець. — К.: КНЕУ, 2002. — 599 с.

6. Теременко Н. Особенности и порядок функционирования новой системы негосударственного пенсионного обеспечения / Н. Теременко. // Бухгалтерский учет и аудит. — 2003. — № 11. — С. 55-58.

7. Юрій С.І. Соціальне страхування: Підручник. / С.І. Юрій, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. — К.: Кондор, 2004. — 464 с.

8. Юровский Б. Пенсионная реформа в Украине. Анализ нового пенсионного законодательства. / Б. Юровский — Х., 2003. — 298 с.